

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۱۷

صص: ۱۰۰-۷۳

شابا چاپی: ۸۹۰۱-۲۹۸۰

الکترونیکی: ۱۶۸۵-۲۸۲۱

شناسایی الگوی مطلوب جمعیت در اسلام با تأکید بر اندیشه‌ی
علامه حسینی طهرانی؛ به روش تحلیل مضمونمحمد عقیلی^۱ | علیرضا رهنما^۲

چکیده

چالش‌های معاصر در حوزه جمعیت، به‌ویژه تأثیر سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت بر هویت فرهنگی و اجتماعی جوامع مسلمان، نیازمند طراحی الگویی جامع و مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است که بتواند ابعاد کمی و کیفی جمعیت را هم‌زمان مدنظر قرار دهد. این پژوهش باهدف استخراج الگوی مطلوب جمعیت در اسلام با تأکید بر اندیشه‌های علامه محمدحسین حسینی طهرانی انجام شده است. روش شناسی پژوهش کیفی حاضر، تحلیل مضمون با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا (MAXQDA2020) بوده است. جامعه آماری این پژوهش شامل آثار علامه محمدحسین حسینی طهرانی، به‌ویژه کتاب‌های رساله نکاحیه، انوار الملکوت و مجموعه بیانات ایشان است که با رویکردی استقرایی به استخراج مضامین پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از میان ۹۱ مضمون نقل قول شده، ۲۳۲ مضمون پایه، ۲۹ مضمون سازمان‌دهنده و ۷ مضمون فراگیر استخراج شده است. مضامین فراگیر شامل «مبارزه با توطئه‌های جهانی و سیاست‌های ضد جمعیتی علیه مسلمانان»، «تبعات منفی داروهای ضدبارداری در جلوگیری از رشد جمعیت مسلمانان»، «حرمت عقیم‌سازی در اسلام و آسیب به خلقت خداوند»، «حرمت سقط جنین و عزل در اسلام»، «لزوم افزایش جمعیت و اعتماد به رزاقیت خداوند»، «نقش حیاتی زنان در تداوم نسل و رشد معنوی جامعه اسلامی» و «اولویت مادری در اسلام و ضرورت توازن آن با مسئولیت‌های اجتماعی زنان» است. تاج پژوهش نشان می‌دهد که الگوی مطلوب جمعیت در اسلام، مبتنی بر تقویت بنیان خانواده، اعتماد به رزاقیت الهی، و تأکید بر نقش زنان در تداوم نسل و رشد معنوی جامعه، می‌تواند به‌عنوان راهکاری جامع برای مقابله با چالش‌های معاصر جمعیتی به‌کار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: اسلام، الگوی مطلوب جمعیت، تحلیل مضمون، رساله نکاحیه، علامه حسینی طهرانی.

۱- نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد، پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران.

mo.aghili.ac@gmail.com

۲- کارشناسی ارشد، اقتصاد بهداشت، موسسه متد، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

استناد: عقیلی، محمد؛ رهنما، علیرضا. (۱۴۰۳). شناسایی الگوی مطلوب جمعیت در اسلام با تأکید بر اندیشه‌ی علامه حسینی

طهرانی؛ به روش تحلیل مضمون، (۳)۴، ۱۰۰-۷۳.

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

۱. مقدمه و بیان مسئله

جمعیت به عنوان محور نظام اجتماعی، تأثیرات گسترده‌ای بر ابعاد مختلف زندگی، از جمله نظام‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی دارد و خود نیز از تحولات اجتماعی و سیاست‌های توسعه متأثر می‌شود. این رابطه دوسویه در چارچوب مفهومی «جمعیت و توسعه» بررسی می‌شود که اگرچه از موضوعات کلاسیک جمعیت‌شناسی است، همچنان در تحلیل‌های مرتبط با سیاست و اقتدار جایگاه ویژه‌ای دارد (Torkashvand et al., 2024).

جمعیت به عنوان یکی از ارکان کلیدی توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، جایگاهی اساسی در شکل‌دهی قدرت جوامع دارد. از منظر اسلامی، جمعیت نه تنها عاملی برای تقویت امت اسلامی است، بلکه زمینه‌ساز تحقق ارزش‌های معنوی و اجتماعی جامعه اسلامی است. یکی از نیازمندی‌های بشر، توالد و تناسل و تکثیر افراد است که آفرینش برای این منظور بشر را به مرد و زن تقسیم نموده، و اسلام هم که دین فطرت است نیازمندی‌های واقعی بشر را در نظر گرفته و به همین جهت دستور ازدواج داده است (Tabatabaei, 2008:331). در دهه‌های اخیر، سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت، به ویژه در کشورهای اسلامی، پیامدهای عمیقی را به همراه داشته است. این سیاست‌ها که اغلب با شعارهایی همچون "توسعه پایدار" و "ارتقا کیفیت زندگی" ارائه می‌شوند، در واقع به تضعیف هویت فرهنگی و جمعیتی جوامع مسلمان منجر شده‌اند. در مقابل، آموزه‌های اسلامی بر فرزندآوری، تداوم نسل و تقویت بنیان خانواده تأکید دارند و افزایش جمعیت را نه تنها یک ضرورت اجتماعی، بلکه وظیفه‌ای دینی می‌دانند (Varzi et al., 2019).

در میان اندیشمندان اسلامی، علامه محمدحسین حسینی طهرانی با تألیف کتاب "رساله نکاحیه"، نگرشی عمیق و جامع به مسئله جمعیت و خانواده ارائه داده است. این اثر با استناد به قرآن و سنت، به بررسی مبانی فقهی و دینی موضوعاتی همچون ازدواج، فرزندآوری و حرمت عقیم‌سازی پرداخته و به طور خاص بر اهمیت افزایش نسل مسلمانان تأکید دارد. محطّ سیاق روایات کثیره مستفیضه و محطّ اتفاق و اجماع علماء در باب نکاح و فضیلت آن و کثرت فرزندان، تکثیر نسل مسلمین گوینده و مقرّ به لاإله إلاالله می‌باشد. یعنی در مقابل جمیع موجودات و جمیع افراد انسان، شرف و کرامت به توحید است و هر که بدان لب بگشاید اشرف خلایق خواهد بود؛

بنابراین در اُمت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) که به مقام توحید اقرار و اعتراف دارند، غرض از خلقت متحقق گردیده و اشرفیت بالقوه انسان به فعلیت و ثمر رسیده است. علی هذا هر فرد مؤمن بماهو مؤمن دارای شرف و کرامت است و این ثمره وجودی در اُمت پیامبر موحد، و بنیان‌گذار توحید پدیدار گشته است نه در سایر امم. اینست مفاد تکثیر اولاد! اینست علت ایجاد عالم! اینست ثمره تشریع نبوت! (Hosseini Tehrani, 1995:300). اندیشه‌های علامه، علاوه بر پرداختن به ابعاد فردی و اجتماعی جمعیت، بر مبانی معنوی و الهی نیز تأکید می‌کند. این دیدگاه‌ها، مبنای مناسبی برای طراحی الگویی جامع و اسلامی در زمینه مدیریت جمعیت و خانواده فراهم می‌کند.

الگوی مطلوب جمعیت در اسلام، باتکیه بر چنین مبانی فکری، الگویی است که نه تنها ابعاد کمی جمعیت را مورد توجه قرار می‌دهد، بلکه بر کیفیت تربیتی نسل‌های آینده نیز تأکید دارد. این الگو، بر اصولی همچون رزاقیت الهی، نقش زنان در تداوم نسل و جایگاه خانواده به عنوان نهاد اساسی جامعه اسلامی استوار است. با توجه به اهمیت موضوع و تأثیرات عمیق آن بر هویت فرهنگی و اجتماعی امت اسلامی، ضرورت داشت که الگویی جامع و مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برای مسئله جمعیت استخراج شود (Sohrabi, 2022).

این پژوهش تلاش کرده است تا به فهم دقیق‌تر مبانی اسلامی در حوزه جمعیت کمک کند و راهکاری برای ارائه الگویی جامع و متناسب با ارزش‌های اسلامی فراهم آورد. چنین الگویی می‌تواند در شناخت بهتر ریشه‌های چالش‌های جمعیتی ایران مؤثر باشد و زمینه‌ساز تصمیم‌گیری‌های آگاهانه‌تر در این زمینه شود. در صورت عدم توجه به مبانی دینی و ارزش‌های اسلامی در مسئله جمعیت، پیامدهایی همچون تضعیف بنیان خانواده، کاهش سهم مسلمانان در ترکیب جمعیتی جهان، و تعمیق بحران سالیانوردگی ممکن بود گسترش یابد.

پژوهش حاضر باهدف استخراج الگوی مطلوب جمعیت در اسلام با تأکید بر اندیشه‌های علامه محمدحسین حسینی طهرانی طراحی شده است تا به پرسش اصلی زیر پاسخ دهد: "الگوی مطلوب جمعیت در اسلام از منظر علامه حسینی طهرانی چیست و چگونه می‌توان آن را به عنوان راهکاری برای مواجهه با چالش‌های معاصر استفاده کرد؟" و زمینه‌ای برای تبیین بهتر این چالش‌ها و تدوین راهبردهایی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی ایجاد نماید.

۲. مبانی نظری پژوهش

باتوجه به هدف پژوهش حاضر که استخراج الگوی مطلوب جمعیت در اسلام است، ضروری است پیش از پرداختن به این موضوع، مروری بر نظریات و اندیشه‌های کلیدی در این حوزه داشته باشیم. بررسی این نظریات به ما کمک می‌کند تا ضمن درک رویکردهای مختلف در موضوع جمعیت، جایگاه و تمایز الگوی اسلامی را شفاف‌تر کنیم (Eslami, 2013).

این نظریات، از طرف‌داران افزایش جمعیت^۱ تا مخالفان افزایش جمعیت^۲ و دیدگاه‌هایی همچون ثبات جمعیت^۳ و حدّ متناسب جمعیت^۴، هر یک با استناد به مبانی علمی، اقتصادی، اجتماعی و حتی فلسفی، استدلال‌هایی برای جهت‌گیری‌های جمعیتی ارائه می‌دهند. در این بخش، این رویکردها به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرند تا چارچوب نظری لازم برای فهم الگوی اسلامی فراهم شود.

۲-۱. نظریات طرف‌داران افزایش جمعیت

طرف‌داران افزایش جمعیت یا ناتالیست‌ها بر این باورند که افزایش جمعیت نه تنها یک ضرورت دینی و فرهنگی است، بلکه عامل مهمی در تقویت قدرت اقتصادی و اجتماعی جوامع به شمار می‌رود. آنان اعتقاد دارند که سیاست‌های محدودکننده جمعیت، مانند کنترل تولد، تهدیدی برای رشد و پیشرفت کشورها است. این دیدگاه معمولاً با تأکید بر اهمیت خانواده و نقش نسل‌های جدید در آینده کشورها همراه است (Kalantari, 1996:97).

از منظر اسلام، افزایش جمعیت ابزاری برای تحقق اهداف والاثر اجتماعی است. برخلاف تصور رایج از اسلام به‌عنوان دینی فردگرا، این دین بر جنبه‌های اجتماعی تأکید دارد. نمونه‌هایی چون نماز جماعت، نماز جمعه، حج، اجتماع اربعین و سایر گردهم‌آیی‌های مذهبی، نشان‌دهنده اهمیت اجتماعات در اسلام هستند. در این اجتماعات، ولی جامعه یا نمایندگان منصوب وی نقش محوری دارند. بر اساس نظریه اصالت جامعه علامه طباطبائی (رحمه‌الله)، تشکیل جامعه منجر به

1. Natalism
2. Antinatalism
3. Stable Population
4. Optimum Population

ایجاد هویتی مستقل و فراتر از افراد می‌شود. اسلام با تأکید بر اجتماعات مذهبی، هدف نهایی خود را در راستای تشکیل جامعه اسلامی تعریف کرده است (Owraei, 2024). محدوده کشور ایران را به تصدیق کارشناسان داخلی و خبرگان خارجی از جهت استعداد و کثرت زمین‌های حاصلخیز و قابل کشت و زراعت و باغداری و دامداری و وفور آب و رودخانه‌ها و امکان آبگیرها، و از جهت اجتماع انواع معادن می‌توان از مرغوب‌ترین کشورهای جهان به حساب آورد و ظرفیت آن را دارد که به آسانی و راحتی دویست میلیون نفر را در مهد خود بپذیرد و پرورد. اما امروزه می‌بینیم که از جهت کمبود افراد کشاورز و زارع در کشتزارها و باغ‌ها، و از جهت کمبود افراد کارگر در کارخانجات، در مضیقه‌ای عجیب به سر می‌بریم. آیا معنی تنظیم خانواده آن نمی‌باشد که برای ازدیاد افراد شهرنشین و روستانشین، این مبالغ را در تکثیر نسل و ازدیاد اولاد مصرف کنند تا به حول و قوه حضرت احدیت جمعیت این کشور بالا آید و به حدنصاب خود بالغ گردد و همگی خودکفا شوند و دست نیاز از واردات کشورهای کفر بردارند و همه زنجیرهای اسارت را بگسلند؟! (Hosseini Tehrani, 1995:30).

۲-۲. نظریات مخالفان افزایش جمعیت

در برابر طرف‌داران افزایش جمعیت، گروهی از دانشمندان به بررسی روابط بین جمعیت و منابع غذایی پرداختند و معروف‌ترین فرد در میان آنان، مالتوس^۱ بود. مطالعات وی منجر به تدوین "اصول جمعیت" شد که در واقع نخستین مبانی یک سیاست جمعیتی را شکل داد. ایده کنترل جمعیت نخستین بار در سال ۱۷۹۸ توسط توماس رابرت مالتوس در کتاب رساله‌ای درباره اصول جمعیت مطرح شد. بر اساس نظریه مالتوس، رشد جمعیت به صورت تصاعدی و منابع معیشتی به صورت خطی افزایش می‌یابند، که در نهایت منجر به کمبود غذا و کاهش استانداردهای زندگی خواهد شد. این دیدگاه، که کاهش جمعیت را راهی برای بهبود کیفیت زندگی می‌دانست، به تدریج به سیاستی جهانی تبدیل شد و مورد حمایت آمریکا و سازمان ملل قرار گرفت. در سال ۱۹۵۴، بنیاد هیومور با انتشار کتاب بمب جمعیت بر خطرات رشد جمعیت در کشورهای در حال توسعه تأکید کرد. از سال ۱۹۵۸، سازمان ملل و بانک جهانی با تأمین مالی برنامه‌های مرتبط، کاهش نرخ زاد و ولد را در این کشورها ترویج کردند (Alipoor & Sharahi, 2023).

1. Thomas Robert Malthus: 1766-1834

مالتوس «اصل جمعیت» مشهور خود را بدین ترتیب بیان می‌کند: «نیروی که سبب ازدیاد جمعیت می‌شود از هر قدرت مادی‌ای که در راه تولید مواد اولیه برای ادامه حیات به کار می‌رود توانا تر است. جمعیت و نفوس هر گاه بی‌مانع باشد، به نسبت تصاعد هندسی افزایش می‌یابد؛ ولی تولید قوت لایموت به نسبت تصاعد حسابی بالا می‌رود [...] طبیعت با دست گشاد و سخاوتمندش تخم زندگی را در قلمرو حیوان و گیاه به یک میزان افشاند؛ ولی در فراهم کردن جا و مواد غذایی مورد نیاز آن‌ها امساک فراوان روا داشته است (Barnes & Becker, 1992:402).

مالتوس به عنوان برجسته‌ترین نظریه‌پرداز این مکتب در رساله‌اش بیان می‌کند که: «هدف اصلی رساله حاضر بررسی معلول‌های ناشی از عامل مهم است. این عامل، با طبع بشر پیوند مستقیم دارد و با آنکه از آغاز ظهور جامعه همواره با شدت فعالیت داشته است کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته است. محققان از بنیادهای این عامل غافل بوده‌اند؛ اما از طرح معلول‌ها یا نتایج الزامی آن قصور ورزیده‌اند؛ درحالی که احتمالاً بسیاری از تباهی‌ها و بینوایی‌های انسانی و توزیع نابرابر مواهب طبیعی که همواره اصلاح آن‌ها در طی قرون مطلوب بشر دوستان مترقی بوده است از این عامل برخاسته‌اند، این عامل همانا تمایل انسان و جانداران است به تولیدمثل که سریع‌تر از فزونی گرفتن وسایل معیشت است. جلوگیری از این تمایل در عالم گیاهان و حیوانات نسبتاً آسان است؛ زیرا کمی جا و مواد غذایی... مانع افزایش بی‌حساب آن‌هاست» (Kalantari, 1996:95).

تحدید موالید به هر طریقی که امکان داشته باشد، در عصر ما به نوماتوسی یا نوماتوسیانیسم معروف گشته است. بنیان‌گذار این مکتب یکی از شاگردان مالتوس به نام فرانسیس پلاس^۱، می‌باشد که با انتشار کتابی در سال ۱۸۲۲ ضمن توضیح و تفسیر نظرات استاد خود موجبات رواج نقطه‌نظرهای مربوط به کنترل زادوولد در انگلستان آن روز را فراهم ساخت. به‌طور کلی کشورهای پروتستان‌نشین اروپایی بین دو جنگ جهانی از تحدید موالید و روش‌های جلوگیری از بارداری استقبال کرده در صورتی که کشورهای کاتولیک‌نشین با این روش‌ها موافقت چندانی نداشتند (Kalantari, 1996:100).

1. Francis Place: 1771-1845

۲-۳. نظریات طرف‌داران ثبات جمعیت

این عده با تغییر جمعیت چه در جهت منفی و چه در جهت مثبت مخالفت می‌ورزند. اینان در نظرات جمعیتی خود روش اعتدال را پیش گرفته و تغییر شمار جمعیت را سبب ازهم‌پاشیدگی نظام اجتماعی می‌دانند. این سخن از استوارت میل^۱، اقتصاددان انگلیسی طرف‌دار جمعیت ثابت است که می‌گوید: «اگر قرار بر این باشد که زمین ما لطف و زیبایی خود را فقط به‌خاطر افزایش ثروت‌ها و غذادادن به تازه‌واردینی که نه خوشبخت‌تر و نه بدبخت‌تر از پدران خود خواهند بود از دست بدهد، صادقانه آرزو می‌کنم که اخلاف ما تا آنجا که ممکن است در ثبات جمعیت کشور خود بکوشند». پیروان جمعیت ثابت، هر نوع افزایش جمعیت را غیرمنطقی دانسته و معتقدند که باید از منابع و امکانات موجود به نحو احسن برای بهتر ساختن زندگی افراد موجود جامعه بهره‌برداری نمود (Kalantari, 1996:100).

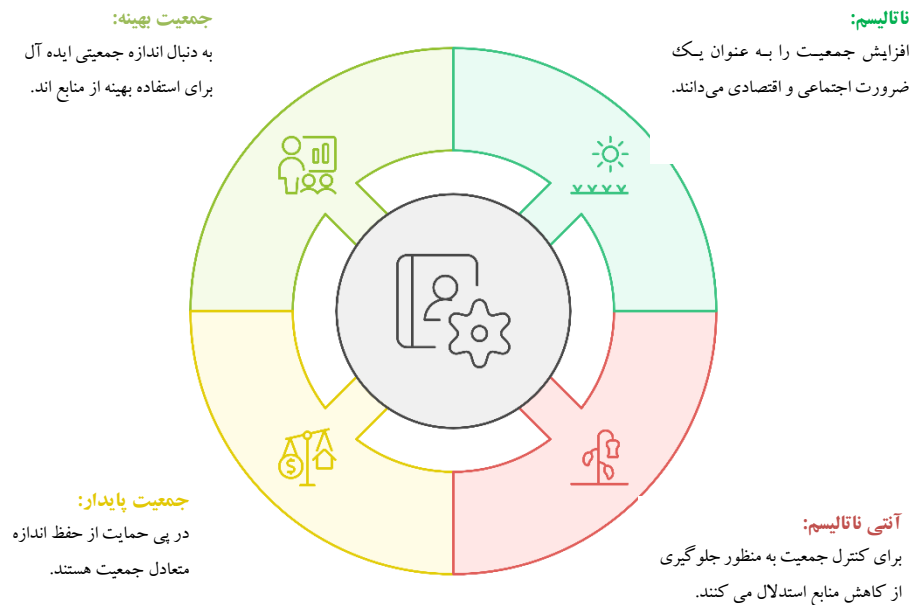
۲-۴. نظریات طرف‌داران حد متناسب جمعیت

ارسطو^۲، معتقد است که اگر تعداد ساکنین یک شهر محدود نشود فقر و گرسنگی پدید خواهد آمد. زیرا ازدیاد زمین و کالاها به‌سرعت افزایش جمعیت نیست. به نظر او زیبایی هر چیز بسته به تعداد و اندازه آن است. هر چیز که بیش از اندازه بزرگ یا کوچک باشد اثر و ماهیت خود را از دست می‌دهد و بیهوده می‌گردد (Plato, 2024).

در قرون جدید، ژان ژاک روسو نیز به مسئله حد متناسب جمعیت توجه داشته است. او در کتاب "قرارداد اجتماعی" خود این موضوع را مطرح کرده و می‌گوید: «خیلی مشکل است رابطه و نسبت ثابتی بین وسعت زمین و عدّه مردمی که می‌توانند در آن به‌سر برده رفع‌احتیاج همدیگر را بنمایند، معلوم کرد؛ زیرا از یک‌طرف جنس خاک، درجه حاصلخیز بودن آن، نوع محصولات، اثر آب‌وهوا در کشورهای مختلف متفاوت است و از طرف دیگر ساختمان بدنی و روحی مردمی که در آن کشورها به‌سر می‌برند باهم متفاوت است. چنان‌که بعضی‌ها باوجود اینکه در کشورهای حاصلخیز به‌سر می‌برند قانع هستند و زیاد مصرف ندارند، برعکس بعضی دیگر در ممالک فقیر زندگی می‌کنند و مع‌هذا زیاد مصرف می‌نمایند» (Jean-Jacques, 1962: 29).

1. John Stuart Mill: 1806-1873

2. Aristotle

نمودار ۱. مروری بر نظریه‌های جمعیت (با استفاده از ابزار هوش مصنوعی Napkin)

۲-۵. مفهوم‌شناسی الگوی مطلوب

الگو، چارچوب نظری و ذهنی است که پایه و معیار حرکت قرار می‌گیرد. الگو، نقشه راه است. رهبر معظم انقلاب اسلامی، الگو را نقشه جامع دانسته‌اند که به ما می‌گوید به کدام سمت و برای کدام هدف داریم حرکت می‌کنیم. بدون نقشه جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد، همچنان که در طول این سی سال به حرکت‌های هفت و هشتی، بی‌هدف و زیگزاگ مبتلا بودیم و به این در و آن در زدیم (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۹/۰۹/۱۰).

از نظر لغوی مفهوم الگو در فرهنگ فارسی به نمونه و سرمشق اطلاق می‌شود. الگو جزئی کوچک از یک شیء بزرگ است که از لحاظ کارکرد با شیء واقعی یکسان است. الگو به ما می‌آموزد که در شرایط و وضعیت‌های گوناگون چه ملاک‌ها یا معیارها و روش خاصی را در پیش بگیریم و به عنوان نقطه شروعی از واقعیت است که دیدگاه ما را در رابطه با واقعیت ساده می‌کند. در

واقع الگو مشخصه‌های اساسی و بنیادی واقعیت را نمایندگی می‌کند. چیزی است که واقعیت را نشان داده و جنبه‌های معین از دنیای واقعی را در ارتباط با مسائل مورد بررسی تشریح کرده و روابط مهم بین جنبه‌های مختلف را نشان می‌دهد. کارکردهای الگو شامل: ۱. ساماندهی کردن و ارتباط میام مفاهیم ۲. اکتشافی بودن ۳. پیش بینی کنندگی و ۴. سنجش مفاهیم نظریدر دنیای واقعی است (Sorin & Tankard, 2007: 68).

الگوی مطلوب جمعیت به معنای شناسایی و دستیابی به ساختار جمعیتی ای است که بتواند اهداف بلندمدت جامعه را در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و دینی در ابعاد کمی و کیفی برآورده کند.

الگوی مطلوب جمعیت در اسلام تفاوت‌های بنیادینی با سیاست‌های کنترل جمعیت در جهان معاصر دارد. سیاست‌های جهانی، به‌ویژه در قالب نظریات مالتوسی و برنامه‌های توسعه پایدار، معمولاً بر کاهش نرخ رشد جمعیت تأکید دارند و جمعیت زیاد را به‌عنوان تهدیدی برای منابع و محیط‌زیست معرفی می‌کنند. در مقابل، اسلام بر افزایش جمعیت با تأکید بر تربیت انسان‌های صالح، کارآمد و مؤمن تأکید دارد (Shams & Najafi, 2022).

۲-۶. مفهوم‌شناسی جمعیت از منظر اندیشمندان مسلمان

اسلام محورهای مهمی در عرصه جمعیت دارد که شامل توصیه به ازدواج و فرزندآوری، تشویق به ازدواج با زنان و فرزندآوری بدون نگرانی از فقر و روزی، تضمین کیفیت نسل مسلمانان و تشویق به افزایش جمعیت در جامعه اسلامی است. این موارد در قالب تعالیم دینی و روایات مختلف مورد تأکید قرار گرفته‌اند و حکایت از اهمیت افزایش جمعیت در نگاه اسلام دارند (Mohammad, 2020).

این حدیثی که من خواندم از قول پیغمبر اکرم که «تَنَاحُوا تَنَاسَلُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي مُبَاهٍ بِكُمْ الْأَمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» «ازدواج کنید، فرزند بیاورید و تعدادتان را افزایش دهید؛ زیرا من به کثرت شما در روز قیامت افتخار می‌کنم» (Majlesi, 1983: 170)، خدای متعال از مسلمان‌ها خواسته که زیاد بشوند، افزایش پیدا کنند. واقعاً هم این جور است که اگر چنانچه عدد ملت مسلمان - حالا در یک کشور اسلامی مثل کشور ایران یا در فضای اسلامی مثل امت اسلامی - زیاد باشد، این زمینه و

امکان برای رشد و تعالی در آنها وجود دارد؛ یعنی وقتی که عدّه زیاد است، افراد صالح در آن قهراً زیادترند، توانایی‌ها قهراً بیشتر است، نیروی انسانی قهراً راقی‌تر است؛ این چون طبیعی است اگر چنانچه جمعیت زیاد باشد. جمعیت کم، مقهور واقع می‌شود. امروز در دنیا آن کشورهایی که جمعیت‌های زیادی دارند، به برکت آن به خیلی امکانات دست یافته‌اند؛ چین یک نمونه است، هند یک نمونه است؛ با اینکه مشکلاتی هم دارند اما در عین حال خود این جمعیت زیاد به عنوان یک ارزش اجتماعی، ارزش سیاسی، یک ارزش بین‌المللی برای آنها توانسته موفقیت‌هایی را به وجود بیاورد. بنا بر این نسل باید افزایش پیدا کند؛ اینکه من تکرار میکنم، تأکید میکنم، به خاطر این است (رهبر معظم انقلاب: ۱۳۹۸/۰۱/۰۶).

از منظر اسلام، رشد جمعیت از طریق افزایش فرزندآوری و مقابله با عوامل بازدارنده مانند سقط جنین، عقیم‌سازی، و مدیریت جنسی مورد تأکید است. همچنین، اصلاح سبک زندگی، تصحیح باورهای نادرست در زمینه فرزندآوری، تقویت ایمان، و عمل به توصیه‌های طبیعی و فرهنگی از جمله راهکارهای مطرح‌شده برای تقویت جمعیت است. سخنان اهل بیت علیهم‌السلام نیز بر ارزش‌گذاری خانواده و نقش مادری تأکید دارد (Shabani, 2023).

توصیه مؤکد دیگر اسلام، ازدیاد نسل است که پیامبر گرامی اسلام با عبارت: تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ وَلَوْ بِالسَّقَطِ. «ازدواج کنید و در ازدیاد نسل بکوشید که من به زیادی تعداد شما مسلمانان بر سایر امت‌ها مباهات خواهم کرد حتی به کودکان سقط شده شما!» [أمر به آن نموده است] (Hosseini Tehrani, 1995:128).

علامه طباطبائی در این باره معتقد است:

«ومن الحوائج الأولیة الإنسانیة حاجة کل من صنفیه: الذکور والإناث إلى الآخرین بالنکاح والمباشرة، ولا ریب أن المطلوب بالنظر إلى الصنع والإیجاد بذلك بقاء النسل وقد جهز الإنسان بغریزة شهوة النکاح للتوسل به إلى ذلك. ولذلك نجد المجتمعات الإنسانیة التي نشاهدها أو نسمع بأخبارها مستتة بسنة الازدواج وتكوين البيت، وعلى ذلك كانت منذ أقدم عهودها فلم یضمن بقاء النسل إلا الازدواج» «و از نیازهای اولیه انسانی، نیاز هر یک از دو جنس: مردان و زنان به دیگران از طریق ازدواج و ارتباط است. بدون شک، هدف از این عمل و ایجاد آن، بقای نسل است و انسان به غریزه شهوات ازدواج مجهز شده تا به این هدف دست یابد. به همین دلیل، جوامع انسانی که ما

مشاهده می‌کنیم یا از اخبار آن‌ها می‌شنویم، به سنت ازدواج و تشکیل خانواده پایبند هستند و از زمان‌های بسیار دور، تنها ازدواج ضامن بقای نسل بوده است» (Tabatabaei, 1996:15).

تأکید و ترغیب اکید اسلام بر کثرت اولاد و آبستن شدن‌های عدیده زنان و به عرصه آوردن فرزندان، نه تنها معارض و مزاحم با کمالات نفسانی و طیّ معارج در مدارج روحانی و وظائف علمیه و عملیه مختصّه به آنان نمی‌باشد، بلکه کمال ملائمت و سازگاری را با این امر خطیر دارد (Hosseini Tehrani, 1995:187).

۳. پیشینه پژوهش

مسئله جمعیت در اسلام همواره یکی از موضوعات اساسی در اندیشه‌های اسلامی بوده است و منابع متعددی به تحلیل و بررسی ابعاد مختلف آن پرداخته‌اند. در بخش مبانی نظری این پژوهش، به مجموعه‌ای از این منابع و اندیشه‌ها اشاره شد. جدول شماره (۱) خلاصه‌ای از منابع علمی و پژوهشی است که محققین در سال‌های اخیر به آن پرداخته‌اند و در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

جدول ۱. پیشینه‌های مرتبط با پژوهش

ردیف	نویسنده / نویسندگان (سال پژوهش)	عنوان پژوهش	روش‌شناسی پژوهش	مهم‌ترین یافته‌ها و نتایج مرتبط با پژوهش
۱	سقایی بی‌ریا / ابوترابی / چراغی کوتیانی (۱۴۰۳)	نگرش اسلام به فرزند و جمعیت؛ کمیّت اصل است یا کیفیت	توصیفی - تحلیلی - تفسیری	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که افزوده شدن بر کمیّت فرزندان، نخستین اصل جمعیتی است و ارتقای کیفیت تربیتی آن‌ها باید به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار گیرد. همچنین، مهم‌ترین شاخص‌های اثباتی کیفیت فرزند، ایمان، اخلاق، محبت به اهل‌بیت (ع)، و نیکوکاری است. (Sagha Biria et al., 2024)
۲	اسحاقی / کریمی درچه	فرزندآوری و افزایش جمعیت از منظر آیات	توصیفی - تحلیلی	طبق این پژوهش ۲۴ آیه از قرآن در ۶ دسته موضوعی به صورت مستقیم و

ردیف	نویسنده / نویسندگان (سال پژوهش)	عنوان پژوهش	روش‌شناسی پژوهش	مهم‌ترین یافته‌ها و نتایج مرتبط با پژوهش
	(۱۴۰۰)	قرآن کریم		غیر مستقیم به ممدوحیت فرزند آوری در همه زمان‌ها اشاره دارد. (Eshaqi Mosakouni & Eshaqi, 2022)
۳	فولادی (۱۳۹۸)	واکاوی جایگاه جمعیت در اسلام و نگاهی به جایگاه آن در نظام اسلامی	تحلیلی - نظری	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که آیات و روایات اسلامی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر تشویق به ازدواج، فرزندآوری، تضمین روزی، و ممدوحیت افزایش نسل مسلمانان تأکید دارند و آن را به‌عنوان قاعده‌ای کلی و دینی در جهت رشد جمعیت بالایمان و شایستگی معرفی می‌کنند. (Mohammad, 2020)
۴	اسلامی (۱۳۹۶)	مطلوبیت افزایش جمعیت مسلمین از نگاه فقهی	تحلیلی - استنباطی	این پژوهش بر ضرورت شرعی افزایش جمعیت مسلمانان، اهمیت خانواده و فرزندآوری، و رد تضاد میان افزایش جمعیت و کیفیت زندگی تأکید دارد. (Eslami, 2013)
۵	میرهاشمی/جلیلی کلهری (۱۳۹۶)	تبیین و بررسی دیدگاه‌های مستنبط از آیات و روایات درباره‌ی سیاست راهبردی تکثیر موالید و افزایش جمعیت در اسلام	توصیفی-تحلیلی	یافته‌های پژوهش بر اهمیت اصول دینی و انسانی در رشد جمعیت تأکید دارد و سامان‌دهی ظرفیت‌های جامعه اسلامی را برای تحقق اهداف جمعیتی و حفظ تناسب با منابع ضروری می‌داند. (Mirhashemi & Jalili, 2017)

۱. وجه نوآوری پژوهش حاضر

۱. تمرکز بر اندیشه‌های علامه محمدحسین حسینی طهرانی: درحالی‌که پژوهش‌های پیشین بیشتر بر آموزه‌های کلی اسلامی (آیات و روایات) تأکید دارند، این پژوهش بر تحلیل نظام‌مند

- اندیشه‌های یک متفکر برجسته اسلامی تمرکز کرده است. چنین تمرکزی، عمق بیشتری به فهم دیدگاه‌های خاص اسلام درباره جمعیت می‌بخشد.
۲. روش تحلیل مضمون و ابزار پیشرفته پژوهش: برخلاف پژوهش‌های قبلی که عمدتاً از روش‌های متنی یا تفسیری برای استخراج مفاهیم استفاده کرده‌اند، این پژوهش از روش تحلیل مضمون با نرم‌افزار مکس کیودا ورژن ۱۲۰۲۰ بهره برده است که به ایجاد ساختاری علمی و قابل دفاع از مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر منجر شده است.
۳. نگاه انتقادی به سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت: یکی از مضامین فراگیر پژوهش حاضر؛ توطئه‌های جهانی و سیاست‌های ضدجمعیتی علیه مسلمانان است. این جنبه در هیچ‌یک از پژوهش‌های ذکر شده دیده نمی‌شود و نگاه انتقادی شما به سیاست‌های جهانی یک وجه تمایز است و از طرفی می‌توان اذعان نمود این نکته از مراکز ثقل نظام فکری علامه حسینی طهرانی می‌باشد.
۴. ارتباط آموزه‌های اسلامی با مسائل معاصر: پژوهش حاضر، علاوه بر بررسی آموزه‌های اسلامی، آن‌ها را در چارچوب مسائل معاصر از جمله داروهای ضدبارداری، عقیم‌سازی، و سیاست‌های کنترل جمعیت بررسی کرده است، درحالی که پژوهش‌های قبلی بیشتر به تبیین آموزه‌های سنتی پرداخته‌اند.

۴. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش باهدف استخراج الگوی مطلوب جمعیت در اسلام بر اساس اندیشه‌های علامه محمدحسین حسینی طهرانی طراحی و اجرا شده است. پژوهش از نوع بنیادی-کاربردی است؛ زیرا ضمن تبیین مفاهیم نظری، نتایج آن قابلیت استفاده در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و تقویت بنیان‌های اسلامی را دارد. مبنای روش‌شناسی، فلسفه تفسیرگرایی است که بر تفسیر معنایی و استخراج مفاهیم عمیق از متون دینی تمرکز دارد.

در این پژوهش از رویکرد تحلیل مضمون استقرایی استفاده شده است، به این معنا که داده‌ها مستقیماً از تحلیل آثار علامه محمدحسین حسینی طهرانی استخراج شده و الگوی نهایی از دل این

مضامین شکل گرفته است. جامعه پژوهش شامل آثار مکتوب ایشان، از جمله رساله نکاحیه، انوار الملکوت و بیانات علامه طهرانی است که مضامین مرتبط با موضوع جمعیت از آن شناسایی شده‌اند. به‌عنوان داده‌های کیفی، ۹۱ واحد معنایی مرتبط با موضوع جمعیت استخراج و تحلیل شدند. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا انجام شد که امکانات پیشرفته‌ای برای کدگذاری، دسته‌بندی و تجسم روابط میان مفاهیم ارائه می‌دهد. در این پژوهش، از مکتب طراحی شبکه مضامین برای سازمان‌دهی داده‌ها و نمایش ارتباطات میان مضامین استفاده شد. این مکتب فرایندی ساختاریافته ارائه می‌دهد که شامل مراحل استخراج مضامین پایه، دسته‌بندی آن‌ها در قالب مضامین سازمان‌دهنده، و شناسایی مضامین فراگیر است. در نهایت، شبکه‌ای از روابط میان مضامین شکل گرفت که ساختار کلی موضوع و مفاهیم کلیدی مرتبط با جمعیت در اسلام را نمایان کرد. خروجی پژوهش، الگویی جامع است که اصول کلیدی مانند رزاقیت الهی، نقش حیاتی زنان در تداوم نسل، و تأکید بر افزایش جمعیت مسلمانان را در چارچوبی منسجم تبیین می‌کند. این الگو به‌عنوان راهکاری نظری و عملی می‌تواند برای سیاست‌گذاری جمعیتی و مواجهه با چالش‌های معاصر به کار گرفته شود.

۵. مراحل اجرای تحلیل مضمون

۱. گردآوری داده‌ها: در مرحله نخست، داده‌های مرتبط از آثار علامه محمدحسین حسینی طهرانی، به‌ویژه رساله نکاحیه، انتخاب و استخراج شدند. این فرایند شامل مطالعه دقیق متون، شناسایی بخش‌های مرتبط با موضوع جمعیت، و یادداشت‌برداری از عبارات کلیدی بود که می‌توانستند در تحلیل مضمون مورد استفاده قرار گیرند.
۲. کدگذاری اولیه: در این مرحله، داده‌های گردآوری‌شده بررسی و ۹۱ واحد معنایی (مضمون نقل‌شده) از متن شناسایی و ثبت شدند. این کدگذاری اولیه به ما کمک کرد تا ساختار اولیه مفاهیم را شناسایی کرده و پایه‌ای برای مراحل بعدی تحلیل فراهم کنیم. این فرایند با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا (MAXQDA 2020) برای سازمان‌دهی بهتر داده‌ها انجام شد.

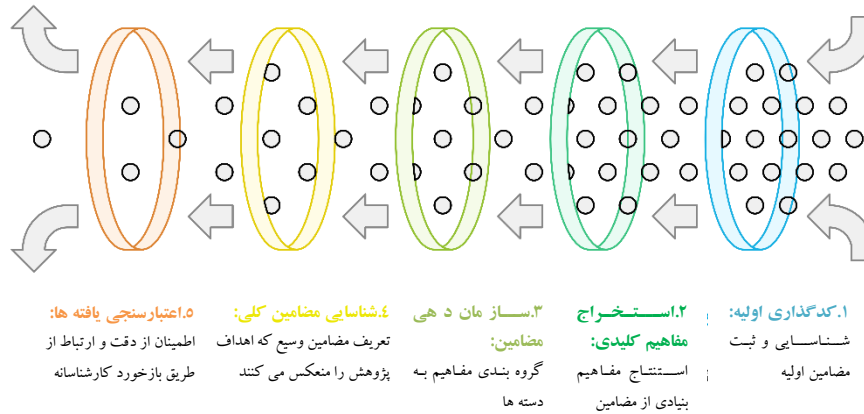
۳. شناسایی مضامین پایه: از میان ۹۱ واحد معنایی، ۲۳۲ مفهوم کلیدی استخراج شد که به عنوان مضامین پایه در نظر گرفته شدند. این مفاهیم نمایانگر جزئی ترین عناصر مرتبط با موضوع پژوهش بودند و به صورت دقیق از متن استخراج شدند تا از دقت و جامعیت اطمینان حاصل شود.

۴. دسته بندی مضامین سازمان دهنده: مفاهیم کلیدی استخراج شده (مضامین پایه) بر اساس روابط معنایی و مفهومی میان آن ها گروه بندی شدند. در این مرحله، ۲۹ دسته مشخص شدند که هر کدام شامل مجموعه ای از مضامین پایه با موضوعات مشترک بودند. این دسته بندی امکان ساختاردهی بهتر به داده ها و آماده سازی آن ها برای تحلیل عمیق تر را فراهم کرد.

۵. شناسایی مضامین فراگیر: در این گام، ۷ مضمون کلی به عنوان مضامین فراگیر شناسایی شدند که ساختار اصلی موضوع پژوهش را منعکس می کردند. این مضامین نشان دهنده مفاهیم کلیدی و محوری پژوهش بودند و به طور مستقیم باهدف پژوهش، یعنی استخراج الگوی مطلوب جمعیت در اسلام، مرتبط بودند.

۶. اعتبارسنجی یافته ها: برای اطمینان از صحت و دقت نتایج، مضامین شناسایی شده با مبانی اسلامی تطبیق داده شدند. همچنین، یافته ها به خبرگان حوزه دین و اندیشه ارائه شد تا از صحت تفسیر و ارتباط معنادار آن ها با مبانی اسلامی اطمینان حاصل شود. این بازخوردها برای اصلاح و تکمیل تحلیل ها استفاده شد.

۷. تدوین مدل نهایی: در نهایت، بر اساس نتایج تحلیل مضمون و تأیید اعتبار یافته ها، الگوی مطلوب جمعیت در اسلام تدوین شد. این مدل با استفاده از یافته های استخراج شده، شامل مضامین پایه، سازمان دهنده، و فراگیر، طراحی و ارائه شد تا ساختار جامعی برای موضوع پژوهش فراهم آورد.

نمودار ۲. مروری بر مراحل اجرای تحلیل مضمون (با استفاده از ابزار هوش مصنوعی Napkin)

براین اساس پژوهش حاضر باهدف پاسخ به پرسش‌های زیر طراحی گردید.

۱. الگوی مطلوب جمعیت در اسلام از منظر آموزه‌های اسلامی و اندیشه‌های علامه

محمدحسین حسینی طهرانی چیست؟

۲. چه ارتباطی میان آموزه‌های اسلامی درباره جمعیت و سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت

وجود دارد و تا چه اندازه این سیاست‌ها با مبانی دینی در تضاد هستند؟

۳. نقش زنان، خانواده و فرزندآوری در الگوی مطلوب جمعیت از منظر اندیشه‌های

علامه حسینی طهرانی چگونه تبیین می‌شود و مبانی دینی و معنوی افزایش جمعیت در این

اندیشه‌ها چیست؟

۶. اعتبار و اعتبارپذیری پژوهش

برای تضمین اعتبار و اعتبارپذیری پژوهش، از روش‌های علمی دقیق بهره گرفته شده است. در

بخش روایی محتوایی، نتایج و ابزارهای پژوهش توسط خبرگان حوزه دینی و پژوهشی بررسی و

تأیید شدند تا اطمینان حاصل شود که مضامین استخراج شده با مبانی اسلامی و اندیشه‌های علامه

محمدحسین حسینی طهرانی هماهنگی دارند. در روایی سازه‌ای، چارچوب تحلیل مضمون با استفاده

از نرم‌افزار مکس کیودا تطبیق داده شد تا صحت فرایند تحلیل تضمین شود. برای پایایی نیز، از روش

بازآزمون استفاده شد که شامل بررسی توافق میان کدگذارهای مختلف بود. علاوه بر این، پاییی درونی با اطمینان از یکپارچگی و ثبات در فرایند کدگذاری تقویت شد. این اقدامات، پژوهش را از لحاظ دقت، انسجام و قابلیت اعتماد تضمین می کند.

۷. یافته‌های پژوهش

باتوجه به تعداد قابل توجه واحدهای معنایی و مضامین پایه استخراج شده در پژوهش حاضر، در این بخش، نمونه‌ای از واحدهای معنایی و مضامین پایه منتخب به صورت گزیده ارائه می گردد. این گزیده باهدف نمایش تنوع و عمق داده‌های تحلیل شده و نیز تسهیل درک فرایند کدگذاری و تحلیل مضمون، انتخاب شده است.

جدول ۲. نمونه‌ای از مضامین نقل قولی و مضامین پایه

ردیف	نمونه عبارت مصرح	مضمون پایه
۱	دشمنان با تبلیغات گسترده و فریبده، در تلاش‌اند تا نسل مسلمانان را کاهش دهند و جامعه را به سوی کاهش جمعیت سوق دهند. (Doc-۲۸)	تلاش دشمنان برای کاهش نسل مسلمانان
۲	در دوران حکومت ولی فقیه، مردم ایران با عشق و آزادی، و نبرد با خصم، و توان شدید از جهت عِدَّة و عُدَّة: وَ اَعْدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ عاشقانه به اسلام روی آوردند، سطح ازدواج و تکثیر اولاد بر اساس سنت رسول الله بالا گرفت؛ مردان با تعدد زوجات از مخدرات شوهر کشته در نبرد و غیر آن، و پسران و دختران با ازدواج در حین بلوغ، و نسل رشد یافت و اعلام ارتش بیست میلیونی سر داده شد. روی این جهات بود که آتش حسد و کینه در دل مخالفین اسلام و این نهضت قوم، روز به روز افروخته میگشت تا ناگاه به بهانه‌های واهی و گفتار بدون منطق بر اساس گفتار «مالتوس» که دویست سال است که مرده است، دست به از بین بردن جوانان ما به نام اسلام زدند. (Doc-۱۵۴)	رد نظریات مالتوس و مخالفان اسلام در کاهش جمعیت
۳	خوردن دارو برای جلوگیری رحم از پذیرش نطفه، و آبستن نشدن زنان که امروزه بصورت قرص متداول و معمول شده است ضررهای مزاجی شدید دارد، و موجب کسالت اعصاب و در بعضی از احیان منجر به جنون و دیوانگی است. و علاوه موجب کسالت قلب و سرطان رحم و اختلال جریان خون، و بهم خوردن سیر طبیعی و عمل طبیعی غُدَد و ترشحات زائده، و امراض فراوان دیگری است که دست بگریبان جوامع فقیر بشر شده است. (Doc-۶۴)	ضررهای جسمی داروهای ضدبارداری مانند کسالت اعصاب و سرطان رحم

ردیف	نمونه عبارت مصرح	مضمون پایه
۴	عقیم کردن حرام است. این حکم شرعی است مترتب بر موضوع خارجی. (Doc-۳۱۳)	حرمت عقیم‌سازی به‌عنوان یک حکم شرعی
۵	پزشک و جراح، حق بستن لوله‌های رحم را ندارد، گرچه با اجازه و یا امر زن و شوهرش باشد؛ زیرا موجب نقصان عضو است، و نقصان عضو شرعاً و عقلاً حرام است. (Doc-۷۱)	حرمت مسدود کردن لوله‌های رحم
۶	عزل دو ضرر کلی برای مرد و زن دارد. البته ضرر مزاجی و جسمی، غیر از ضررهای روحی. اما درباره مرد، موجب کسالت اعصاب می‌شود؛ و در اثر تکرار به حدی می‌رسد که درمانش صعب می‌گردد. اما درباره زن، موجب پیدایش مرضی در رحم به نام غده فیبروم و أحياناً سرطان رحم می‌شود که در اثر تهیج رحم برای غذای آن که نطفه است، و سپس آنرا بدون غذا و گرسنه گذاردن پیدا می‌شود. (Doc-۶۳)	نقش مفید نطفه در تامین سلامت رحم
۷	اطباء و پزشکانی که بواسطه عمل جراحی، بچه را زنده زنده قطعه قطعه میکنند و بیرون میکشند، باید در انتظار و ترقب عذاب سخت الهی که خلود در آتش جهنم است بوده باشند؛ و علاوه باید هم دیه و هم کفاره را بدهند. (Doc-۵۹)	عقوب الهی در کمک به سقط جنین
۸	عجیب است که ما خود را مسلمان می‌دانیم و پیرو حضرت محمد صلی الله علیه و آله، و شیعه می‌دانیم و پیرو حضرت علی علیه السلام و تبعیت از آنهمه مشکلات و رنجها؛ آنگاه برای عناوینی نیرنگ آفرین، کودک فریب، چون زیبایی شهر و راحت زیستن و امثالها آنقدر سقوط کنیم تا حاضر به نسل کشی گردیم و یک میلیون زن جوان بارآور، و هشتاد هزار مرد جوان بارآور، خودشان را بدست دشمن عقیم سازند؛ و نسل مؤمن مسلمان شیعه یاور امام زمانشان را تا روز قیامت از صحنه روزگار برچینند! (Doc-۲۹۱)	تضاد میان پیروی از اسلام و سقط جنین
۹	از جمله توصیه‌های مؤکد اسلام، ازدواج در اوائل بلوغ است. توصیه مؤکد دیگر اسلام، ازدیاد نسل است که پیامبر گرامی اسلام با عبارت: تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ وَلَوْ بِالسَّقَطِ. «ازدواج کنید و در ازدیاد نسل بکوشید که من به زیادی تعداد شما مسلمانان بر سائر امت‌ها مباهات خواهم کرد حتی به کودکان سقط شده شما!» [أمر به آن نموده است]. (Doc-۱۲۸)	مباهات پیامبر(ص) به ازدیاد نسل مسلمانان حتی تا کودکان سقط شده

ردیف	نمونه عبارت مصرح	مضمون پایه
۱۰	بدنبال پیش‌بینی مالتوس، ماده‌پرستان و استعمارگران از ترس فقر، شعار «فرزند کمتر، زندگی بهتر» را سر دادند؛ غافل از اینکه رزق و روزی خداوند بی‌کران است. وَ إِن تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا. «و اگر بخواهید نعمت‌های بی‌کران خدا را شماره کنید، هرگز نتوانید.» آنگاه خداوند می‌فرماید: «فرزندان خود را از ترس فقر به قتل نرسانید که این ما هستیم که هم به آنان و هم به شما روزی می‌دهیم» و این شیطان است که به پیروان خود وعده فقر می‌دهد: الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ. «شیطان به شما وعده فقر می‌دهد.» (Doc-۱۶۰)	تامین روزی بندگان به دست خداوند
۱۱	خداوند در قرآن، گنجایش زمین را برای زندگان، و دفن مردگان، تضمین فرموده است. شما دلتان برای خدا می‌سوزد، و می‌خواهید زمینش سنگین نشود؛ و در حمل و در برگیری مردگان و زندگان جا برای آن تنگ نگردد. أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا* أَحْيَاءَ وَ أَمْوَاتًا. (Doc-۷۴)	تضمین گنجایش زمین برای زندگی انسان‌ها و دفن مردگان طبق قرآن
۱۲	علاوه بر اینها کشور ما با وسعت، منابع و سائر امکاناتی که دارد چندین برابر جمعیت کنونی را قادر است اداره کند. بویژه اگر تکیه اداره کنندگان کشور بر تربیت صحیح، برنامه ریزی دقیق، رشد دادن کیفی نسل‌های آینده متناسب با رشد کمیت باشد، تا این جمعیت بتواند از این امکانات حداکثر بهره برداری را بعمل آورد. (Doc-۱۲۹)	ظرفیت کشور برای رشد جمعیت و تأمین نیازهای آن
۱۳	اگر دولتها و خانواده‌ها به وظایف خود در حمایت از زنان باردار مانند تأمین تغذیه، بهداشت و امکانات شغلی توجه کنند، هیچ تضادی بین باروری و استیفای حقوق زنان نخواهد بود. (Doc-۱۳۰)	مسئولیت خانواده‌ها و دولت‌ها در حمایت از زنان باردار
۱۴	در اینجا می‌بینیم که رسول خدا وزن و ارزش زمین را به مرد مؤمن گوییده لا إله إلا الله می‌داند؛ و با چه عبارت لطیف و دلپذیری مؤمنین را ترغیب می‌فرماید تا زوجه‌ای اختیار کنند، تنها به سبب آنکه بچه‌ای بزاید و آن طفل ذی نفس و دارای روح در روی زمین شرف اهل آن گردد؛ و با رسیدن به توحید برتری بر سائر کائنات پیدا کند. (Doc-۳۰۲)	ترغیب اسلام به ازدواج و داشتن فرزند به‌عنوان یک عمل نیکو

ردیف	نمونه عبارت مصرح	مضمون پایه
۱۵	زن باید مانند مرد پیوسته راه تقرّب را بییماید، و آن وقتی است که: دوش به دوش مرد نماز بخواند و روزه بگیرد و طواف کند؛ و این فقط در وقتی است که حامله باشد و یا طفل خود را شیر دهد. این زن قرین رحمت خداست که حائض نیست؛ و اجازه رکوع و سجود و قیام و طهارت به وی داده شده است. و اجازه صیام به وی داده شده است. و اجازه طواف گرد کعبه به وی داده شده است. (۶۶-DOC)	قرین بودن زن با رحمت الهی در دوران بارداری و شیردهی
۱۶	زن در عین بجه زائیدن و پروریدن، با کمال قدرت توان آن را دارد که تحصیل علم و کمال کند؛ و در سیر کاروان انسانیت حائز مقام اعلا گردد؛ و بجمع اعمالیکه در جامعه انسانیت بر دوش ایشانست و از مختصات آنان به شمار می‌آید اشتغال ورزد. (۱۸۷-DOC)	توانمندی زن در ترکیب وظایف مادری و تحصیل علمی

بر اساس واحدهای معنایی و مضامین پایه استخراج شده، داده‌ها در فرایندی نظام‌مند و بر مبنای تحلیل مضمون، به صورت ساختارمند دسته‌بندی شدند. از میان ۲۳۲ مضمون پایه، مضامین مرتبط بر اساس ارتباطات مفهومی و موضوعی در قالب ۲۹ مضمون سازمان‌دهنده گروه‌بندی شدند و در نهایت به ۷ مضمون فراگیر منتهی گردیدند. این مضامین فراگیر، محورهای اصلی پژوهش را تشکیل داده و ساختاری جامع برای تبیین موضوع فراهم کرده‌اند. این فرایند نه تنها انسجام داده‌ها را نشان می‌دهد، بلکه تنوع و عمق مفاهیم شناسایی شده را نیز برجسته می‌سازد.

جدول ۳. نمونه‌ای از مضامین نقل قولی و مضامین پایه

شبکه مضامین	مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
اندیشه علامه محمد حسین حسینی طهرانی در مورد الگوی مطلوب جمعیت	توطئه‌های جهانی و سیاست‌های ضد جمعیتی علیه مسلمانان	توطئه‌های جهانی جهت کاهش جمعیت مسلمانان
		تضاد نظریات مالتوسی با آموزه‌های اسلامی در مورد جمعیت
		تبلیغات دشمن و رسانه‌ها در فریب مسلمانان
		استعماری بودن سیاست‌های ضد جمعیتی علیه مسلمانان

شبکه مضامین	مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده
اندیشه علامه محمد حسین حسینی طهرانی در مورد الگوی مطلوب جمعیت	نقش داروهای ضدبارداری در جلوگیری از رشد جمعیت مسلمانان	آسیب‌های جسمی و روانی ناشی از داروهای ضدبارداری
		آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی داروهای ضدبارداری
		تأثیر منفی داروهای ضدبارداری بر سلامت زنان مؤمنه
	حرمت عقیم‌سازی در اسلام و آسیب به خلقت خداوند	آسیب‌های جسمی و معنوی ناشی از مسدود کردن لوله‌های رحم
		حرمت عقیم‌سازی در اسلام و آثار فقهی و اجتماعی آن
	حرمت سقط جنین و عزل در اسلام	آثار منفی عمل عزل بر سلامت جسمی و روحی فرد
		حقوق زن در عزل و نطفه
		مسئولیت شرعی و قانونی پزشکان در انجام سقط جنین
		حرمت سقط جنین و عزل و آثار فقهی و اجتماعی آن
	لزوم افزایش جمعیت و اعتماد به رزاقیت خداوند	تأکید اسلام بر افزایش جمعیت و تکثیر نسل
		اطمینان به کفایت روزی الهی و رد ترس از فقر
		ضرورت تغییر سیاست‌های جمعیتی و ظرفیت گنجایشی کشور
		ضرورت حمایت حاکمیت از ازدواج و خانواده در اسلام
		افزایش جمعیت مؤمنان و اهمیت ازدواج در ارتقای سعادت
		ضرورت برنامه‌ریزی برای رشد کمی و کیفی جمعیت

شبکه مضامین	مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
اندیشه علامه محمد حسین حسینی طهرانی در مورد الگوی مطلوب جمعیت	نقش حیاتی زنان در تداوم نسل و رشد معنوی جامعه اسلامی	اهمیت حیاتی خون حیض در تغذیه و رشد جنین
		سازگاری اندام‌های مادر با شرایط بارداری و شیردهی
		ضرورت باروری و نقش زن در تداوم حیات جمعی
		برتری معنوی زنان در دوران بارداری و شیردهی
		تأثیر منفی حیض بر وضعیت عبادی و فطری زنان
		اهمیت سلامت فردی و جمعی در تکامل انسانی
	اولویت مادری در اسلام و ضرورت توازن آن با مسئولیت‌های اجتماعی زنان	اولویت مادری و ضرورت توازن آن با تحصیل و اشتغال زنان
		ضرورت توجه به حقوق جامع زنان در جامعه
		ضرورت تفکیک جنسیتی در دانشگاه‌ها و پیامدهای اختلاط جنسیتی
		اهمیت انتخاب رشته تحصیلی مناسب و پیامدهای نادرست آن برای زنان

۹. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش باهدف شناسایی الگوی مطلوب جمعیت در اسلام بر اساس اندیشه‌های علامه محمدحسین حسینی طهرانی نشان داد که افزایش جمعیت از دیدگاه اسلامی، یک ضرورت دینی و اجتماعی است که به تقویت امت اسلامی و رشد معنوی جامعه کمک می‌کند. یافته‌ها نشان دادند که اعتماد به رزاقیت الهی، مقابله با سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت، و تأکید بر نقش زنان و خانواده، محورهای اصلی در اندیشه‌های علامه حسینی طهرانی هستند. تحلیل مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر به تدوین الگویی جامع انجامید که اصول و مبانی جمعیت‌محوری در اسلام

را تبیین می‌کند. این نتایج، به‌طور مستقیم به پرسش اصلی پژوهش پاسخ می‌دهد: الگوی مطلوب جمعیت در اسلام از منظر علامه محمدحسین حسینی طهرانی مبتنی بر افزایش کمی و کیفی جمعیت، اعتماد به رزاقیت الهی و نقش اساسی زنان در تداوم نسل و تقویت بنیان خانواده است. از اینرو پاسخ به پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. از دیدگاه علامه محمدحسین حسینی طهرانی، الگوی مطلوب جمعیت در اسلام بر ضرورت افزایش نسل مسلمانان به‌عنوان یک تکلیف دینی و اجتماعی تأکید دارد. این الگو ریشه در باور به رزاقیت خداوند دارد؛ بدین معنا که خداوند روزی‌دهنده تمامی انسان‌ها است و نگرانی از محدودیت منابع، مغایر با آموزه‌های اسلامی است. ایشان افزایش جمعیت را زمینه‌ساز تقویت هویت اسلامی و ارتقای معنویت جامعه می‌داند. این الگو با حرمت اعمالی مانند عقیم‌سازی و سقط جنین، که در تعارض با خلقت الهی هستند، تعریف می‌شود. علامه طهرانی همچنین بر مقابله با سیاست‌های جهانی ضد جمعیتی تأکید دارد و آن‌ها را بخشی از تلاش‌های مستمر برای تضعیف امت اسلامی می‌داند. از منظر ایشان، جمعیت بیشتر نه تنها یک عامل قدرت اجتماعی است، بلکه فرصت تربیت نسلی متعهد و مؤمن به ارزش‌های اسلامی را فراهم می‌کند.

۲. آموزه‌های اسلامی، جمعیت را به‌عنوان یک سرمایه الهی و اجتماعی معرفی می‌کنند و بر افزایش جمعیت مسلمانان تأکید دارند. این در حالی است که سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت، که تحت عناوینی چون "توسعه پایدار" و "ارتقای کیفیت زندگی" ترویج می‌شوند، اهدافی در جهت کاهش زاد و ولد در کشورهای اسلامی دنبال می‌کنند. علامه طهرانی این سیاست‌ها را نوعی توطئه جهانی علیه مسلمانان می‌داند که با مبانی دینی در تضاد جدی است. این سیاست‌ها نه تنها باعث کاهش نسل مسلمانان می‌شود، بلکه با روش‌هایی چون استفاده از داروهای ضدبارداری و عقیم‌سازی، سلامت جسمی و معنوی افراد را تهدید می‌کند. از دیدگاه اسلام، چنین رویکردهایی که مبتنی بر مادی‌گرایی هستند، با توکل بر رزاقیت الهی ناسازگارند و موجب تضعیف نهاد خانواده و کاهش نقش مادری به‌عنوان ستون اصلی جامعه اسلامی می‌شوند. علامه طهرانی معتقد است که این سیاست‌ها بخشی از نقشه‌های غرب برای تسلط فرهنگی و اقتصادی بر کشورهای اسلامی است و مقابله با آن‌ها ضروری است.

۳. خانواده در اندیشه علامه طهرانی به عنوان نهاد اصلی جامعه، نقشی کلیدی در تحقق الگوی مطلوب جمعیت دارد و زنان در این میان محوریت اصلی را بر عهده دارند. ایشان معتقد است که مادری نه تنها یک مسئولیت طبیعی، بلکه یک مأموریت الهی برای تربیت نسل‌هایی متعهد و مؤمن است. زنان به عنوان مریبان اصلی فرزندان، وظیفه دارند روح معنویت و تعهد دینی را در نسل آینده تقویت کنند. علامه طهرانی همچنین بر توازن میان نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان تأکید دارد و معتقد است که نقش‌های اجتماعی نباید جایگاه مادری را تحت الشعاع قرار دهد. از نظر ایشان، فرزندآوری و تقویت بنیان خانواده یک وظیفه دینی و اجتماعی است که به بقای امت اسلامی و مقابله با سیاست‌های جهانی ضد جمعیتی کمک می‌کند. مبانی دینی این دیدگاه شامل تأکید بر اعتماد به رزاقیت خداوند، قداست نقش مادری و باور به برکات الهی حاصل از افزایش نسل است. علامه طهرانی افزایش جمعیت را نه تنها ضرورتی برای تقویت قدرت اجتماعی مسلمانان می‌داند، بلکه آن را ابزاری برای تربیت نسلی می‌بیند که بتواند ارزش‌های معنوی و اخلاقی اسلام را حفظ و ترویج کند.

یافته‌های این پژوهش با تأکید بر افزایش جمعیت مسلمانان به عنوان یک ضرورت دینی و اجتماعی، هم‌راستا با مطالعات پیشین است که به اهمیت فرزندآوری و توسعه نسل مسلمانان تأکید دارند. پژوهش‌های قبلی نیز به نقش اساسی آموزه‌های دینی در تقویت جمعیت اشاره کرده‌اند؛ به ویژه مفاهیمی مانند تضمین روزی و تشویق به ازدواج و فرزندآوری. با این حال، پژوهش حاضر از چند جهت تفاوت‌هایی را نشان می‌دهد. یافته‌های این پژوهش در بسیاری از جنبه‌ها با مطالعات پیشین هم‌خوانی دارد، اما تفاوت‌هایی نیز برجسته است. در حالی که پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر آموزه‌های کلی اسلامی مانند آیات و روایات تمرکز داشته‌اند، این پژوهش به طور خاص بر اندیشه‌های علامه محمدحسین حسینی طهرانی تأکید کرده است. از نظر روش‌شناسی، پژوهش حاضر از تحلیل مضمون در سه سطح پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر بهره گرفته، در حالی که بیشتر مطالعات قبلی از روش‌های توصیفی و تحلیل‌های کیفی سنتی استفاده کرده‌اند. همچنین، تأکید این پژوهش بر ابعاد معنوی مانند رزاقیت الهی و اعتماد به خداوند، رویکردی متمایز از سایر مطالعات است که اغلب به این بعد کمتر پرداخته‌اند. از سوی دیگر، پژوهش حاضر با نگاهی انتقادی، تضاد سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت با آموزه‌های اسلامی را بررسی کرده، در حالی که این جنبه در

مطالعات پیشین اغلب به صورت کلی مطرح شده است. علاوه بر این، پژوهش حاضر به نقش حیاتی زنان در تداوم نسل و تعادل بین مادری و مسئولیت‌های اجتماعی توجه ویژه‌ای دارد که در مطالعات قبلی کمتر به آن پرداخته شده است. این تفاوت‌ها پژوهش حاضر را در عمق و جامعیت تحلیل متمایز می‌سازد.

۱۰. پیشنهادهای پژوهشی و کاربردی

۱. برای پژوهشگران و محققان حوزه علوم اسلامی و جمعیت: انجام مطالعات تطبیقی درباره اندیشه‌های علامه حسینی طهرانی و سایر متفکران اسلامی به منظور شناسایی نقاط اشتراک و تمایز در دیدگاه‌های مرتبط با جمعیت.
۲. برای جامعه دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی: بررسی ابعاد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی الگوی مطلوب جمعیت و تحلیل تأثیر آموزه‌های اسلامی بر فرهنگ فرزندآوری و پویایی اقتصادی جوامع مسلمان.
۳. برای مشاوران خانواده و روان‌شناسان: تبیین ابعاد معنوی و روان‌شناختی اعتماد به رزاقیت الهی و اثر آن بر انگیزه فرزندآوری و تصمیم‌گیری‌های مرتبط با جمعیت در خانواده‌های مسلمان.
۴. برای اندیشکده‌ها و مراکز سیاست‌پژوهی: تحلیل انتقادی سیاست‌های جهانی کنترل جمعیت و تضاد آن‌ها با آموزه‌های اسلامی، همراه با طراحی رویکردهای مقابله‌ای مبتنی بر مبانی دینی.
۵. برای مراکز آموزشی و فرهنگی: طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی برای خانواده‌ها، جوانان و مربیان دینی باهدف ترویج مفاهیم مرتبط با رزاقیت الهی، اهمیت خانواده و ارزش‌های اسلامی در زمینه فرزندآوری.
۶. برای تولیدکنندگان محتوا و رسانه‌ها: تولید محتوای فرهنگی و رسانه‌ای برای مقابله با تبلیغات جهانی ضدجمعیتی و ترویج آموزه‌های اسلامی با رویکردهای جذاب و متناسب با نیازهای روز جامعه.
۷. برای سیاست‌گذاران و نهادهای دولتی: تدوین سیاست‌های حمایتی برای تقویت بنیان خانواده، از جمله ارائه تسهیلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای خانواده‌ها به منظور تشویق فرزندآوری.

۸. برای نهادهای دینی و آموزشی: ایجاد همکاری میان حوزه‌های دینی، دانشگاه‌ها و سیاست‌گذاران برای توسعه راهکارهای عملی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در حوزه جمعیت.
۹. برای سازمان‌های حمایتی زنان و خانواده: تقویت نقش زنان در سیاست‌های جمعیتی با تدوین برنامه‌هایی که به تعادل میان مسئولیت‌های مادری و مشارکت اجتماعی آن‌ها کمک کند.
۱۰. برای حوزه‌های علمیه، مربیان و سیاست‌گذاران: آموزش روحانیون، مربیان و سیاست‌گذاران درباره اهمیت جمعیت از منظر اسلام و اندیشه‌های متفکران اسلامی به‌منظور ایجاد گفت‌وگو مشترک و سیاست‌گذاری مؤثر.

نمودار ۴. مروری بر پیشنهاد‌های پژوهشی و کاربردی (با استفاده از ابزار هوش مصنوعی Napkin)

فهرست منابع

- Torkashvand, M., Mahdian, H., & Jahani Rad, H. A. (2024). Analysis of Population Changes in the Past Half-Century in Iran and Their Impact on Defense-Military Capabilities. *Population and Development Quarterly*, 1(2), 35–65.
https://pdj.ihu.ac.ir/article_208920_afe18d05697d88ad68bfd00d750441e8.pdf [In Persian]
- Tabatabaei, S. M. H. (2008). *Islamic Teachings*. Qom: Bustan-e-Ketab. [In Persian]
- Fouladi Vanda, M. (2020). Analyzing the Role of Population in Islam and Its Position in the Islamic System. *Imam Khomeini Educational and Research Institute*, 10(4), 41EP. [In Persian]
- Hoseini Tehrani, S. M. H. (1996). *Treatise on Marriage: Population Reduction, A Severe Blow to Muslims*. Mashhad: Institute for Translation and Publication of Islamic Sciences. [In Persian]
- Varzi, F., Ahangaran, M. R., & Aghaie Bajestani, M. (2019). Jurisprudential Evidence of Population Control in Islamic Citizenship Rights with an Emphasis on the Principle of Expediency (Maslahat). *Medical Law Journal*, 13(0), 87–98.
- Tabatabaei, S. M. H. (1996). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Qom: Islamic Publication Office of the Society of Seminary Teachers. [In Persian]
- Majlesi, M. B. (1983). *Bihar al-Anwar*. Tehran: Al-Wafa Institute. [In Persian]
- Es-haqi Mosakouni, S., & Es-haqi Mosakouni, S. (2022). Childbirth and Population Growth from the Perspective of Quranic Verses. 10th International Conference on Humanities, Social Sciences, and Lifestyle. Retrieved from <https://civilica.com/doc/1542517> [In Persian]
- Eslami, R. (2013). The Desirability of Population Growth of Muslims from a Jurisprudential Perspective. *Fiqh*, 20(78), 113–134. [In Persian]
- Kalantari, S. (1996). *Fundamentals of Demography*. Tehran: Mani. [In Persian]
- Sagha Biria, M. J., Aboutorabi, A., & Cheraghi Koutiani, E. (2024). Islam's Perspective on Children and Population: Quantity or Quality? *Quran and Social Sciences Quarterly*, 4(2), 170–200. <https://doi.org/10.22034/arq.2024.206183>
- Owraei, H. (2024). Teleology of Population Growth from the Perspective of the Holy Quran with Emphasis on Allameh Tabatabaei's Views in Tafsir Al-Mizan. *Population and Development Quarterly*, 1(2), 121–146.
https://pdj.ihu.ac.ir/article_208919_65edf28dffa92c265dab46544514008.pdf [In Persian]
- Alipour, M., & Sharahi, A. (2023). Analysis of the Experiences of U.S. Non-Governmental Organizations in Addressing Sexual Deviations. *Population and Development Quarterly*, 1(1), 87–129.
https://pdj.ihu.ac.ir/article_208599_d16d06193967efcf38afc8a04124199a.pdf [In Persian]
- Barnes, H., & Becker, H. (1992). *History of Social Thought*. Translated by J. Yousefian. Tehran: Hamrah, Vol. 2, pp. 402–403. [In Persian]
- Plato. (1985). *The Republic*. Translated by F. Rouhani. Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Rousseau, J. J. (1962). *The Social Contract*. Translated by G. Zirakzadeh. Tehran: [In Persian]
- Sohrabi, H. R. (2022). Investigating Strategies for Population Growth in Iran Based on Islamic Lifestyle. *Research Journal of Culture and Religious Knowledge*, 3(1), 35–46. [In Persian]
- Khamenei, A. (2010). *Speech on Population Growth*. Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10664> [In Persian]
- Severin, W. J., & Tankard, J. W. (2007). *Communication Theories*. Translated by A. Dehghan. Tehran: University of Tehran. [In Persian]

- Shams, Z., & Najafi, M. J. (2022). Examining Barriers to Childbirth from the Perspective of Quranic Verses and Narrations (Critique of Feminism Arguments). *Interpretation Studies*, 8(16), 99–126. [In Persian]
- Sheikh Shabani, S. A. A. (2023). Imami Leaders and Cultural Strategies for Childbirth. *Islamic Propagation Research Journal*, 2(6), 73–98.
<https://doi.org/10.22081/ofogh.2022.63737.1059> [In Persian]
- Mirhashemi, Z. S., & Jalili Kalhori, T. (2017). Explaining and Analyzing Views Derived from Quranic Verses and Narrations on the Strategic Policy of Increasing Births in Islam. *Journal of Women and Family Studies*, 5(2), 153–192.
<https://doi.org/10.22051/jwfs.2017.9418.1127>

